

Шәкәрімнің философиялық көзқарасы

ЖАРИЯЛАНДЫ 11.01.2023	ТИРЕК СӨЗДЕР honest, humanist, opinion, personality, spiritual, thinker, гуманист, духовный, личность, мнение, мыслитель, ойшыл, пікір, рухани, тұлға, честный, шыншыл	СІЛТЕМЕ https://bilimger.kz/128902/
---------------------------------	--	---

А.К.Советбекова магистрант, Семей қаласының Шәкәрім атындағы университеті, Семей қ., Қазақстан Республикасы

Мукатаева А.А. б.ғ.к.

Аңдатпа: Бұл мақалада Шәкәрім Құдайбердіұлының философиялық көзқарастары қарастырылады. Шәкәрім қандай философиялық көзқарастар ұстанғаны сараланды. Нәтижесінде нақты қандай көзқараста болғаны анықталды. Мақала нақты мысалдармен, әртүрлі ой-пікірлер келтіріле отырып талданды.

Аннотация: В данной статье рассматриваются философские взгляды Шакарима Кудайбердиева. Анализируется каких философских взглядов придерживался Шакарим. В результате стало понятно какой точки зрения он придерживался. Статья проанализирована с конкретными примерами и дополнительными комментариями.

Annotation: This article discusses the philosophical views of Shakarim Kudaiberdiev. It analyzes what philosophical views Shakarim adhered to. As a result, it became clear what point of view he adhered to. The article is analyzed with specific examples and additional comments.

Түйінді сөздер: рухани, ойшыл, пікір, тұлға, гуманист, шыншыл.

Ключевые слова: духовный, мыслитель, мнение, личность, гуманист, честный.

Key words: spiritual, thinker, opinion, personality, humanist, honest.

Кіріспе

Шәкәрім Құдайбердіұлы – Абайдан кейінгі кезеңдегі қазақ әдебиеті тарихындағы ең жарқын тұлғалардың бірі, оның шығармашылығы 19 ғасырдағы қазақ әдебиетінің жолын толықтырып, реалистік, гуманистік, демократиялық дәстүрлерді жаңа заманмен байланыстырғандай, оларды одан әрі сенімді қолдарға өткізгендей. Шәкәрімнің шығармашылық мұрасында адамның адамгершілік қасиеттерін дәріптейтін шығармалар

көптеп кездеседі. Ақын алған білімін пайдаланып, халық игілігі үшін еңбек еткенде ғана биік мақсаттарға жетуге болады деп есептеген.

Қоғамның береке-бірлігінде Шәкәрім адамдық, ар-ождан жолын бас әріппен көрген: «Адал еңбек, арлы ақыл, адал жүрек адамның жақсы өмір сүруінің негізі болуы керек. Бұл үш қасиет бәріне билік етуі керек. Оларсыз адам өмірде тыныштық пен келісімді таба алмайды».

Негізгі бөлім

Шәкәрімнің ислам ойшылы болғанына қарамастан, оның эрудициясы, даналығы, шығармашылығы мен белсенділігі мәдениетаралық және дінаралық диалог пен рухани келісімнің, Шығыс пен Батыстың, ислам мен христиандықтың тамаша үлгісі бола алады.

Білімге құштарлықтың жетегінде кеткен, Шығыс философиясын, сондай-ақ Платон, Кант, Шопенгауэр, Спенсер шығармаларын жетік білетін қазақ данышпаны Л.Толстоймен жеке хат алысып, ең маңызды шындықты іздестірді, және де оны тапты.

Шәкәрім «Адал еңбек, арлы ақыл, адал жүрек жақсы өмірдің негізі болуы керек» деген тұжырымға келген.

Ар-ождан ілімі

Шәкәрім адам үшін ең маңызды ғылым – ұждан ғылымы екеніне көз жеткізді. Бұл ғылымды адамға бала кезінен үйрету арқылы үйретуге болады. Бұл автордың адам болмысының өзіндік концепциясын жасаған бірегей философиялық шығармасы «Үш анық» кітабының негізгі тақырыбы.

Ар-ожданның үні әртүрлі. Адам дұрыс өмір сүрсе, ұждан дана ұстаздың, тәлімгердің үніндей естіледі. Бірақ бәрінен бұрын бұл Құдайдың дауысы. Бұл туралы ҚҰҚ әдемі сөйлейді: «Адам өзінің ар-ұжданының тереңдігінде өзіне бермеген, бірақ оған бағыну керек заңды тауып алады және оның дауысы оны үнемі сүйіспеншілікке, жақсылық жасауға, жамандықтан аулақ болуға шақырады. қажет болғанда. (...) Адамның жүрегінде Құдай жазған заң бар. (...) Ар – адамның әулиелерінің ішіндегі ең құпиясы, ең қасиеттісі, ол Құдаймен жалғыз, Жанының тереңінде үні естіледі»

Сондықтан да болар, ар-ұжданды Шәкәрім тек моральдық-этикалық емес, Құдайды ерекше атайтын ең маңызды философиялық-теологиялық категория ретінде қарастырған.

Сондықтан да Абай мен Шәкәрім ғылымды, жүректі, ар-ұжданды табанды түрде қайталады. Осы үш кілтсіз біз болашаққа, Жаратушы Алла Тағаламен бірге мәңгілік бақытқа жол аша алмаймыз. Және бұл өмірдегі ең маңызды нәрсе.

Шәкәрім Құдайбердиевтің философиялық-этикалық толғауларының орталығында Жаратушы идеясы мен жанның өлмейтіндігін тану жатыр.

Жоғары адамгершілік заңы сияқты ар-ожданға және жанның бар екендігіне сену өзара байланысты. Ал егер адам жанның бар екеніне сенбесе, ар-ұжданды тек сыртқы көрініске лайық деп есептесе, онда оның бойында рухани принциптен гөрі өмірге деген сүйіспеншілік басым болады, өйткені «сенбейтін адамның жүрегі. Ар мен жан қажетті тірек, ғылым да, өнер де, жол да, заң да тазарта алмайды».

Философымыз ар – жанның ең жоғары қалауы мен қажеттілігі деген қорытындыға келеді, өйткені «жан – ешқашан жойылмайтын, бұзылуға көнбейтін, бірақ бәрі жақсарған сайын, биікке көтерілетін болмыс. Өйткені оның көтерілуін тездететін себептерді өзіне парыз етеді».

Жанның биікке көтерілуіне себепші, Шәкәрім айтқандай, адамның адамгершілік тазалығы, ойы мен ісі. Оны дәл ұждан қамтамасыз ете алады — ең жоғары адамгершілік сезім, азғын әрекеттерге тосқауыл және ізгілікке ұмтылудың бастауы. Ар-ұждан да адамның адамгершілігінің өлшемі, ар-ожданның жоқтығы оны жақсы мен жаманды, ізгілік пен жамандықты ажырата алмайды.

Ар-ұждан жақсылық пен жамандықты ажырататын орын ретінде

Бұл жерде біз католиктік іліммен ұқсастықты байқаймыз. КҚК-де оқитынымыздай: «Адамның жүрегінде дер кезінде орын алатын ар-ұждан оған жақсылық жасап, жамандықтан аулақ болуға шақырады. (...) Ардың даусын тыңдаған дана адам Құдайдың өзімен сөйлескен дауысын ести алады».

Дальдың түсіндірме сөздігінде ар-ұждан «адамның адамгершілік санасы, моральдық инстинкті немесе сезімі; жақсылық пен жамандықтың ішкі санасы, әрбір әрекетті мақұлдау немесе айыптау жаңғырық болатын жан сыры».

Философ И.Кант ар-ұжданды барлық парасатты тіршілік иелерінде өмір сүретін «бірыңғай моральдық заң» деп есептеді. Шекспир былай деп жазды: «Ар-ұждан – махаббаттың қызы». В.Гюго үшін жер бетіндегі ең жоғарғы сот – ар-ождан соты.

Достоевский «Қылмыс пен жаза» романында Раскольниковтың адам жан дүниесінде бар жалпы адамгершілік заңдылығын бұзған жан азабы туралы жазады. Ол ішкі құндылықтарды қайта қарауға келеді: «Мен кемпірді өлтірдім бе? Мен өзімді өлтірдім». Иә, шынында да, ар-ожданына қарсы әрекет еткен батыр өз-өзіне қол жұмсады.

Шәкәрім ар-ұжданға «адамның қарапайымдылығының, әділдігі мен мейірімділігінің бірлігі» деген анықтама береді. Ар-ождан адамға адамгершілік пен жеке адамгершілік қадір-қасиетін сақтауға мүмкіндік береді.

Діни сенім — ар-ұжданның негізі ретінде

Жан мен ар-ожданның бар екенін оның басты қажеттілігі мен қалауы деп санаған адам қандай да бір өмірлік жағдайда, сынақта адамшылық пен жансыз болып қалмайды.

Сондықтан Шәкәрім адамның жан дүниесінің өлмейтіндігіне сенімі мен соған байланысты адамгершілік ар-ұжданға деген қажеттілігін оның рухани көтерілуінің ең берік тірегі деп анықтайды.

«XV – XIX ғасыр басындағы қазақ философиясы» еңбегінде О.А.Сегізбаева Шәкәрім философиясының жан-жақты және егжей-тегжейлі зерттелуіне тоқталып, «философ Жаратушының бар екеніне және жанның өлмейтіндігіне сенбеу адамдарға зиянды әсер етеді деп есептейді. олар азғын, жаман және жақсы емес ».

Демек, біздің философтың пікірінше, ар-ождан жанның жетілу мен биіктеуге деген ұдайы қалауы мен қажеттілігі бола отырып, жанға өзінің дамуда өрлеу қабілеті мен мүмкіндігін береді. Осы орайда Шәкәрім былай деп жазады: «Егер адам жан дүниесінің ақырет екеніне және оның ең бірінші қажеттілігі ар-ұждан екеніне сенсе, оның жүрегін ешнәрсе қап-қара, мұңайта алмайды».

Қазіргі қазақ философы О.А.Сегізбаевтың пікірінше, Құдайбердиевтің философиясы теологиялық гуманизм болып табылады, өйткені ол «тұлғаны ізгілендіру қажеттілігіне теологиялық негіздеме беруге бағытталған».

Әмбебап кейіпкер және «адамзат» ар-ұжданы

Шәкәрім ар-ұжданды жалпыадамзаттық рухани мағынаның бір түрі деп санаған. Қазақ ойшылының философиясындағы руханилық категориясы өзінің жалпыадамзаттық мәніне орай жалпылық пен әмбебаптық сипатқа ие болады. Ол руханилықты жеке адамдағы адамгершілік пен мәдениеттің әмбебап өлшемі ретінде анықтайды.

Шәкәрім Құдайбердиевтің «Үш анық» еңбегін талдау Жаратушының, өлмейтін жан мен ар-ожданның бар екендігі туралы шындықты оның қажеттіліктері ретінде жалпыға бірдей маңызды мағыналар ретінде анықтауға болатынын дәлелдеуге мүмкіндік береді.

Олай болса, О.Ә.Сегізбаев Шәкәрім іліміндегі ар категориясын «өмірдің, ғылымның, философияның көптеген күрделі мәселелерін шешуге мүмкіндік беретін және адамды рухани болмыс жолына түсіруге қабілетті жалпы философиялық категория» деп сипаттайды.

Шәкәрім ілімінде ар-ұждан ұғымы адам бойындағы адамдық барлық нәрсенің өзегі деген мағынаға ие болады. Оған Шәкәрім былайша анықтама береді: «Адамның қарапайымдылығын, әділдігін, бірлігіндегі мейірімділікті мұсылманның ұждан сөзі, орыстың ождан сөзі деп атаймын». Автордың бұл түсіндірмесі сөзсіз этикалық, әсіресе ол «ар» сөзі үшін «адамгершілік» ұғымын таңдағандықтан. [1]

Шәкәрім батыстың философиялық ойының тарихына, Огюст Конт, Артур Шопенгауэр сияқты ойшылдардың идеяларына қатты қызығушылық танытты. Ол өз заманының әлеуметтік мәселелерін ой елегінен өткізіп, билік басындағылардың зорлық-

зомбылығынсыз, өзімшілдік пен инерциясыз әділ өмір сүруді армандады. Шәкәрім ақиқат іздеушінің қиын жолын таңдады, ол жаңа білімге құштар болды. 1903 жылы Ресей императорлық географиялық қоғамының Батыс Сібір бөлімінің Семей бөлімшесінің мүшесі болды. Жаңа білім мен әсерлер іздеп, тек діни ғана емес, тағылымдық мақсаттарды басшылыққа ала отырып, Түркияға сапар шегеді, тіпті Меккеге қажылыққа барады. Шәкәрім «Ұмытылған өмір» атты өмірбаяндық поэмасында жазғанындай, әр түрлі кітаптарды алып, әр нәрсеге сын көзбен қарап, өтіріктен бас тартты.

Шәкәрім жас кезінде болыстық басқармада қызмет етіп, адал шенеунік болуға талпынып, бітпейтін сотта, бай мен кедей арасындағы қақтығыстарда әділдікті қорғап, заңды қатаң сақтау арқылы қоғамды жақсартуға болатынына сенді. Бірақ әлеуметтік әділетсіздіктің тамыры тереңде еді, бизнестен көп ұзамай зейнеткерлікке шыққан Шәкәрімнің көңілі үдей түсті. «Ұмытылған өмір» атты өлеңінде ол әкімшілік қызметке кеткен жылдар босқа өтіп, жан дүниесінде ащы наразылық қалдырды. Бірақ, екінші жағынан, қызмет Шәкәрімге халықтың және ең алдымен кедейлердің психологиясын түсінуге көп нәрсе берді, ол қазір оның процестеріне тікелей қатысудан аулақ болғанымен, шындыққа тереңірек үңіледі. [2]

Қырық жасында ғана Ш.Құдайбердиев поэзиямен шындап айналысуға бел буып, ұстазы Абайдың кеңесімен гуманистік ағартушылық рухта өлеңдер шығарады. Абайдың өлімі Шәкәрімді селт еткізді.

Ұстазды еске алу үшін жазған өлеңі ақын мен қоғам арасындағы қарым-қатынасқа толы жылылық, ой толғау. Енді Шәкәрім өмірінің мәнін көркем сөзбен халыққа қызмет етуден, өз білімін тереңдетуден, өзін-өзі адамгершілік жағынан жетілдіруден көреді. Өмір жолын күрт өзгертіп, адамдардан, дүниелік әбігер мен уайымнан қашып, ақыры Шыңғыс тауларына барып, ақын, ойшыл болып жалғыз өмір сүреді. Оның халық арасындағы беделі айтарлықтай өсуде.

Ақынның ерікті шеруі де аяқталып келеді. Ол әйтеуір бір шешімге келіп, тарихта өзін тауып, бүкіл елдер мен халықтарды диірмен тастарында ұйытып, дұрыс бағыт-бағдар табуы керек еді. Шәкәрім әлеуметтік шындықты іздеді, кейде қателесті, содан кейін оның есімін, шын мәнінде, өмірді гуманистік тұрғыдан реттеу идеяларынан алшақ адамдар қолданды, бірақ ақын өз ізденістерінде әрқашан шынайы болды. [3]

Ш.Құдайбердиевтің дүниетанымы күрделі, қайшылықты, бірақ Шәкәрім өзінің рухани ізденістерін, оның ішінде діни ізденістерін тоқтатпады, ақын ислам дінін гуманистік позициядан түсіндіреді, діни идеялардың адамгершілік негіздеріне тоқталуға ұмтылды.

Шәкәрім де орыс классикалық әдебиетінің жалынды жанкүйері болды. Ол А.С.Пушкиннің «Дубровский», «Қарлы боран» прозалық шығармаларын және Л.Н.Толстойдың бірқатар әңгімелерін поэтикалық түрде қазақ тіліне аударған. Пушкинге, Лермонтовқа, Толстойға өзінің жанға толы лирикалық өлеңдерін арнады.

Шәкәрім Бичер Стоудың «Том ағайдың үйі» романын қазақ тіліне аударған. [4]

Шәкәрім лирикасы. Шәкәрімнің лирикасы ерекше ауқымдылығымен ерекшеленеді. Алғашқы өлеңдерінде ақын махаббатты, әйел сұлулығын, жастықты, табиғатты жырлаған. Қазақ даласының ерекше сұлулығы, таңғаларлық кеңдігі, таңғажайып таулары, дала өзендерінің бойындағы саялы бұталар, шөптер сіңген ғажайып ауасы, шексіз көгілдір аспаны, туған жері Шыңғыстауының кіршіксіз шуақты аспаны – осының бәрі ақынның жүрегіне ұялады. жас кезінен. Мазасыздық пен толқумен ол кейіннен қоршаған табиғат түстерінің күйі мен қозғалысын сипаттайды.

Жас Шәкәрім құрбы-құрдастарымен бірге басқа да іс-шаралармен қатар, әр ауылда өтетін аңшылықты, көңіл көтеруді ұнататын, табиғаттың сұлулығын бақылап, оның сырына үңілуге тырысқан. Оның жастық пен махаббат туралы алғашқы өлеңдерінде міндетті түрде жастың романтикалық әлеміне ілесетін табиғат туралы жолдарды кездестіруіміз кездейсоқ емес. [8]

«Аспанда енді қара бұлт жоқ», «Жаз келеді...» өлеңдерінде табиғат жағдайын суреттейтін жолдар бар, мысалы, найзағай кезінде, күн күркіреп, жаңбыр тамшылары қатты немесе үнсіз жерге түседі, содан кейін сирек сирек бұлттардың астынан жарқыраған сәулелер жарылып, бүкіл төңіректі өзгертеді, бәрі көк, мөлдір нұрға толы.

«Аспанда енді қара бұлт жоқ» өлеңінде табиғаттың тәңірленуі де, оның сырын дәлірек ашуға деген ұмтылыс та, оның адам өміріндегі маңызы туралы ой толғаулар да бар.

Көктем суреті көп жағынан Абайға ұқсас, бірақ сонымен бірге өзгешелігі де баршылық.

Табиғаттың осындай тыныштандыратын суреті, айналаның бәрі жанданатын көктемнің келуі сияқты жайлаудағы көшпенділер лагеріне ауылдың жиналуымен толықтырылады. Жайлап, жайлап, жайлап, көркі мен берекесін ашатын көктем сияқты жайлауға ауыл жайлап жиналып, жігіттер «шу етіп, жарысқысы келеді», «сүйек жылыту үшін күнге шықты, қарттармен сөйлесу», «қыздар мен жігіттер көңілді, ойын, әзіл, күлкі».

Бұл поэма 1915 жылы жазылған, ақын 58 жаста, көп өмір сүрді, сезінді, көп нәрсені алды және жоғалтты, жан дүниесі ойға, мұңға толы, ғажайып, керемет туындының әрбір жолында мұң мотиві бар. : «бірақ енді сен қиналуың керек, менің бейшара жүрегім» , «тек сен, жүрегім, бақыт жоқ, сенде ештеңе гүлдемейді», «және тек жан одан да қайғылы, ол ешқашан қайта көтерілмейді», «тек мен жаныммен қайғыруға дайын», «қанында бар, оған оңай емес», — деп ақын жүрегіне сөйлейді. Бұған себеп көп болған шығар, өкінішке орай, оның мазасыз жанының сырын қазір ашу мүмкін емес.

Енді оның өлеңдерін оқып, қайта оқу арқылы ғана ақынның мұншалықты мұңды,

мұңды болуының көп себебінің бірі – өмірдің ретсіздігі, оның бір сарындылығы, өзінің жақын ауылдастарына әйтеуір көмектесуге өз дәрменсіздігін сезінуі деп болжауға болады. , олардың ауыр жағдайын, тағдырын жеңілдету. [4]

«Мойындау» ақын жас шағында жазып, қартайған шағында «Шын ғашықтар кетті» деген өлеңімен аяқтайды. Бірақ «Мойындау» жолдарының шығуының басында да, өлең жазылып жатқанда да Шәкәрімнің бойына соншама жыл бойы ұқыптылықпен алып жүретін, өмірінің соңында мойындаудан қорықпайтын сол бір сезім болды.

Шәкәрімнің өлеңдеріне сүйенсек, жастық шағында өзінің жас таңдағанына тәнті болғаны сонша, ол оның сұлулығын, жан дүниесінің байлығын суреттеуге жүрекжарды парақтарын арнап, тұрмысқа шығу туралы байыпты ойлана бастайды. Неліктен екі жаққа кеткенін кім білсін, оның жас мейірімін ұмытпағанын уақыт көрсетті.

Енді, міне, ақын жан дүниесінде мұң бар ғажайып кезді – жастықты, жастықты еске алады. «Қайғысыз күндерім, алаңсыз түндерімнің рахаты», «Жастығымды қайтара алмаймын», «Оның жастық шағы алыс», «Адам баяғыда тағдырға бағынды, соған қарамастан ол өзін-өзі күлдіреді. армандар, өмір осылай жалғаса береді», – деп мұңайып, күрсініп, ақынның жасы алпыстан асқан 1919 жылы жазылған «Шын ғашықтар кетті» деген әдемі өлеңінің бірі шығады. [7]

Шәкәрім бірқатар өлеңдерінде әлеуметтік мәселелерді қозғайды. Оның кейбір өлеңдерінің тақырыптары олардың мазмұны туралы белгілі бір түсінік береді, көбінесе тәрбиелік мәні бар: «Ғалам және өмір», «О, көп адамдар». «Адамгершілік», «Шындық пен жалғандық», «Жастық шақ», «Кәрілік туралы». «Ашулы күйде», «Үнемшілдік пен ысырапшылық». «Махаббат пен құмарлық», «Мақтау мен күпірлік», «Сын мен жек көру», т.б.

Ақын 19-ғасырдың соңы – 20-ғасырдың басындағы қазақ қоғамын бір дәрежеде алаңдатқан көптеген сұрақтарға жауап берді.

Ш.Құдайбердиев лирикасында шиеленіс пен беймаза дүниенің жалпы ретсіздігі, адамдар арасындағы қарым-қатынастың нәзіктігі мен тұрақсыздығы сезіледі. Және бұл таңқаларлық емес, өйткені уақыттың өзі қақтығыстардың күрт күшеюімен, өмірдің тұрақсыздығымен, патриархалдық негіздердің кеш болса да, өзінше бірте-бірте ыдырауымен ерекшеленді. [5]

Шәкәрім лирикасының көптеген мотивтері Абай шығармашылығымен үндес. Абай мен Шәкәрім – өз бетінше зерттеуді қажет ететін ерекше тақырып. Шәкәрім Абайдың асқақ мұраттарымен сусындаған ұлылығын ең алғаш шынайы сезінген шығар. Абай мен Шәкәрімнің демократиялық, гуманистік көзқарастарының үндесуі, Шәкәрімнің қазақ поэзиясындағы Абай дәстүрін жалғастыруы Құдайбердиевтің көркемдік мұрасының құнды қырларының бірі. Ғалам туралы, адамның орны мен мәні туралы өлеңдерінде

ақын көп ойланса, жүрек пен ақыл, жақсылық пен жамандықтың мәңгілік текетіресі, шынайылық пен өтірік, шындық пен жалғандық, жастық шақ, кәрілік туралы жазған және өлім; оның шығармашылығы өзінің мәні бойынша философиялық болды, ол рационализм мен лириканы, қатаң есеп пен рухани серпіні біртұтас тұтастыққа органикалық түрде балқытты. [6]

Қорытынды

Шәкәрім адам үшін негізгі ғылым – ар ғылымы екеніне көз жеткізді. Шәкәрім айтқандай, адамның мән-мағынасы мен адамгершілік кемелдігі төмендегідей: «Адамның қарапайымдылығы, әділдігі, мейірбандылығы олардың бірлігінде бір сөзбен «ұждан» — ар...» деп аталады.

Ойшылдың өткен ғасырда жазылған сөздері бүгінгі күнге дейін қоғам үшін өзектілігін жойған жоқ. Қазіргі жастардың міндеті – Шәкәрімнің мол мұрасының маңызы мен рухани құндылығын түсіну.

ҚОЛДАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

- Қанатқалиева, Т. Шәкәрім шығармаларындағы адам, қоғам, дін мәселелері [Мәтін] / Т. Қанатқалиева // Қазақ тілі мен әдебиеті. — 2014. — № 2. — Б. 75-80.
- Күмісбаев, Ө. Шәкәрім және шығыс мәдениеті [Мәтін] / Ө. Күмісбаев // Мәдениет. — 2014. — № 4. — Б. 2-5.
- Тасилова, Н. А. Шәкәрім еңбектеріндегі адамгершілік мәселесі [Мәтін] / Н. А. Тасилова, С. С. Кулмесканова // Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті хабаршысы. Тарих сериясы. = Вестник КазНУ им. Аль-Фараби. Серия историческая. — 2014. — № 4. — 43-48 бет.
- Нұрғазы, Д. Зият Шәкәрімұлы: тағдыры тылсым тұлға [Мәтін] / Д. Нұрғазы // Отан тарихы : Ш. Ш. Уалиханов атындағы Тарих және этнология институты, 2016 — N 4. — Б.168-173.
- Кәкімұлы, Қ. Құнанбайдың соңғы ұрпағы [Мәтін] : Шәкәрім туралы / Қ. Кәкімұлы // Дидар. — 2016. — 29 сәуір. — Б. 21.
- Омаров, Д. Шәкәрім ерік пен тағдыр туралы [Мәтін] / Д. Омаров // Абай. — 2016.- №8.- Б.46-52.
- Рысбекова, Ш.С. XX-XXI ғасырлардағы қазақ ойшылдарының дінтанулық мұраларындағы адам проблемасы [Мәтін] / Ш. С. Рысбекова, А. Суембай // ҚазҰУ Хабаршысы. Философия сериясы. Мәдениеттану сериясы. Саясаттану сериясы. — Алматы : Қазақ университеті, 2016 — № 2. — Б. 222-228.
- Әнес, Ғ. Иман диқаншысы Шәкәрім ақын [Мәтін] / Ғ. Әнес // Мәдениет. — 2017. — № 12.- Б.23-24.

ҚМ АА Куәлік нөмірі: **KZ45VPY00102718** — ҚР Мәдениет және Ақпарат министрлігі

© 2026 **Bilimger.kz** Ақпараттық-танымдық білім порталы. Барлық мазмұн авторлық құқықпен қорғалған.